

Иљаз Османлић
Учитељски факултет, Београд

ДРЖАВА

Сажетак

Држава је историјска категорија која је настала на одређеном ступњу развоја људског друштва, и у том смислу она је једна историјска – човекова творевина. Прави смисао значења државе огледа се у томе што је она најважнија политичка установа цивилизованог друштва. Њена основна функција је, од њеног постанка па све до данас, видели смо, опстанак и прогрес друштва, путем заштите датог историјски насталог, друштвеног напретка и глобалног усмеравања друштвених процеса. Основна средства државне власти су право, идеологија и монопол физичке силе. Држава користи ова средства да би друштвена заједница, а и она сама могла да опстане и функционише. Због тога се каже да је основно средство државне власти право и на њему заснован монопол силе, којим располаже посебан апарат, хијерархијски устројени, цивилни и војно-полицијских органа. Основни елементи структуре сваке државе: територија, становништво и суверена јавна власт. Свака држава поседује ова три елемента и од оног момента када један, било који од њих, буде доведен у питање, држава је окрњена.

Кључне речи: Држава, грађанско друштво, друштвени поредак, територијални суверенитет, плурализам, политичке странке.

ПОЈАМ, НАСТАНАК И МОДЕРНА ДРЖАВА

Разумевање државе има кључни значај за поимање грађанског друштва, демократије и парламентаризма. То је разлог да се овде укратко осврнемо на основне теоријске дилеме о настанку др-

жаве, употреби њеног имена као и елементарним садржајима и формалним одликама савремене државности. Ово може, на први поглед, изгледати сувишно, али видећемо одмах да није тако.

Слободан Јовановић каже да се порекло државе губи далеко у времену и да се зато неће потпуно сигурно знати како је она постала. То мишљење дели још и знатан број истакнутих теоретичара државе. Али, иако се међусобно разликују у погледу узрока настанка државе они су јединствени у погледу њене суштине.¹⁾

Неспорно је да држава није најстарији облик људске заједнице. Претходе јој породица и племе, као крвне, природне заједнице. Отуда неки писци закључују да је држава настала из племена његовим простим проширењем путем органског раста. Насупрот племену које се законито дели кад дође у фазу квантитативног раста, држава је квалитативно нови облик заједништва. Она сједињује своје припаднике другачијом врстом веза од крвних. Реч је, пре свега, о новој вези - правној вези.

Ту везу, највероватније је изнедрио нагон самоодржања као најприроднији нагон у човеку. Наиме, међуплеменски сукоби и слични спољашњи притисци и опасности, излучиле су једну нову структуру моћи која се посве разликовала од солидарности и обичајне структуре моћи крвне заједнице. Права победиоца над побеђеним потиснула су, од тада, заувек племенску једнакост. То је трајни учинак нове структуре моћи, моћи државне власти.

Енглески теоретичар државе Ф. Х. Хинсли не спори да је освајање често потпомогло консолидацију, ако не и сам настанак државе, али сматра да оно не води увек успостави државе.²⁾ Хинсли развија тезу да је реч о настанку државе у смислу квалитативног скока или удара у дугој епохи прелаза родовско-племенског друштва на сасвим другу путању од дотадашњег природног бездржавног смера. Анализирајући афричка племенска друштва Хинсли показује да у сличним друштвено-економским и културним околностима нека друштва имају примитивну, мање или више развијену и стабиллизовану државу, а нека је немају уопште. Он закључује да се држава ипак “није свуда појавила и није се успела увек учврстити тамо где се појавила, јер су се супротне силе, отпор друштва и те-

1) С. Јовановић, *О држави*, Сабрана дела, Том 1. БИГЗ, Бгд. 1990. стр. 30.

2) F. H. Hinsley, *Suverenitet*, August Cesarec, Zagreb, 1992. str. 22.

шкоће у процесу њеног етаблирања у раним фазама државе могле показати прејацима³⁾

Све у свему прелаз из бездржавног у државно стање текао је у присуству или одсуству стицаја, низа још неразјашњених “сила и случајности“ и представљао је болан и полаган историјски процес који је у друштвима наилазио на отпоре. При том тешко да се могу утврдити каква правила по којима држава настаје те Ерих Вајл примећује “Да се држава не прави, већ она напросто суштински постаје а све остало у њој је начињено. У том смислу је неспорно да је држава артефакт – вештачки човеков производ.⁴⁾

Слободан Јовановић стварање сваке посебне државе сматра свршеним чином, тачније “чином који је последица нарочитог стицаја прилика, какав се у низу историјских догађаја, само једанпут десио. У том процесу, посебно је помешано са општим, да увек остаје нешто што се општим узроцима не може објаснити, нешто што изгледа дело личне вештине или чак среће и случаја“.⁵⁾ Али, док заиста нема начина да се издвоји и проучи у свом самосталном деловању, ма који од разноврсних чиниоца постаје државе и што се њено стварање не може подвести ни под правна правила, ни под социјалне законе, могуће је спознати који су то чиниоци у једној историјској епохи од пресудног утицаја. Општа је сагласност рецимо, да је након Француске револуције такав чиниоц у настанку националних држава представљао пораст народоносне свести, односно, национализма.

Док Слободан Јовановић, кључни разлог постанка државе налази у природном нагону, нагону за самоодржањем, Хинсли јој порекло изводи из “порива за моћи“, па наглашава “да прва појава државе није одраз жеље друштва за таквом врстом власти, него одраз људског порива за поседовањем те врсте моћи“ и додаје “ако не грешим, прелаз на државне облике власти био је општа појава управо зато што је људски порив за влашћу тако надмоћан и вечан“⁶⁾

Осим ова два узрока, као и још многих, који су у самој човековој природи, за настанак државе, у социолошком смислу, битније је оно што је већ поменуто, а то је формирање односа у који-

3) F. H. Hinsley, *Suverenitet*, August Cesarec, Zagreb, 1992. str. 22

4) E. Вајл, *Политичка филозофија*, Нолит, Бгд. 1982, стр. 190-191.

5) С. Јовановић, *О држави*, op. cit. str. 33.

6) С. Јовановић, *О држави*, op. cit. str. 35.

ма јача племена, јаче групе, господаре слабијим – развој односа господара и роба. У тим односима уместо трибалистичких разлика и напетости, заједнички живот “постепено изједначаје разна племена; долази један тренутак кад се она не осећају више као разна племена него као разни сталези; још доцније, код њих се поред и поврх сталешке свести јавља и свест о неким вишим заједничким интересима, који све сталезе спајају у једно. Власт се не врши само у интересу господарске групе, него у интересу целе заједнице; другим речима, власт се ставља у службу права.”⁷⁾

Сада, дакле, видимо и још један лик државе. Настајући као освајачко-одбрамбена, то јест војна заједница, која се социјално структурира помоћу права, држава ради одржања не само спољашњег, већ сада пре свега унутрашњег мира у потенцијално вечито немирној заједници, мора примењивати своју силу, те тако порађа власт као правну установу у пуном смислу речи. Добивши поред војне и правну мисију држава ће врло рано добити, по реду трећу, а цивилизацијски веома важну мисију - културну мисију. Та мисија ће бити посебно изразита у модерној држави.

Мада, наш правни теоретичар Ђорђе Тасић, примећује како “једва има примера да је једно културно друштво остало без државе“, ипак Слободан Јовановић подвлачи да, у крајњој инстанци државу, на унутрашњем плану специфицира примена силе исто колико и на спољашњем.⁸⁾ Држава може затајити у својој културној мисији, може је се чак и одрећи, може се одрећи и своје правне мисије па ће трајати извесно време. А ако би се одрекла примене силе, што ће рећи своје војно-безбедносне моћи, завршила би самим тим чином. То је опомињао још Тацит изреком да “Ништа у људском животу није тако непостојано и нестално као власт која се не ослања на своју снагу“. Изгледа да су Латини били свесни како је овом максимумом осветљен само један битан, али не и довољан услов стабилне власти. Зато друга латинска максима упућује на неопходност оправдања (легитимизације) силе власти, ако се хоће очувати сама владавина: “Власт се не чува разлогом власти, него влашћу разлога“. То је ваљда порука и оне чувене Таљеранове метафоричне опомене Наполеону да се бајонетима може све постићи, али се на њима не може седети. Но, проблемски комплекс односа силе и њене примене у очима поданика отвориће се у свој

7) С. Јовановић, *О држави*, *op. cit.* str. 36.

8) Ђ. Тасић, *Проблем оправдања државе*, Увод у правне науке, Енциклопедија права, Службени лист СРЈ, Бгд. 1955, стр. 20.

својој пуноћи тек у модерној држави и решаваће се све до данашњих дана.

ДРЖАВУ ОДЛИКУЈЕ МЕТОД РАДА И ОРГАНИЗАЦИЈА

Наша досадашња анализа показује три врсте одлика државности по којима је државу могуће посматрати прво као супериорну друштвену силу, друго, да се она може посматрати као средство и правом уређена и ограничена владавина у једној заједници и, треће, да је реч о држави као легитимној власти и релативно хомогеној заједници. Држава се не може појмити, разумети и тумачити, помоћу само једне одлике свог идентитета, јер се све оне истовремено испољавају и скривају у бројним социјалним интеракцијама и институцијама као “убличеним стањима моћи” (Ј. Тадић).

Па чему човеку служи држава, шта је њена сврха? Људска мисао се у одговору на то питање дуго распињала између крајности. Ни данас није без дилеме. Стално тражи одговор.

На једној страни су метафизичке глорификације државе као сврхе људске егзистенције и, на другој, искази који у држави виде средство обезбеђења хегемоније владајућег staleжа или класе. Карактеристичне у том погледу су расправе између либералних демократа и марксиста током минула два века. Оне су умногоме обожиле и, својом ортодоксијом, укочиле напред поменуте расправе. Зацело, као што се не може веровати на реч поседницима државне моћи, тако се о држави не може судити ни искључиво по мери једне филозофско-теоријске школе, ако се хоће непристрасан суд. Из тих разлога дебата о држави је и данас актуелна, она представља црвену нит у свим расправама о политици.

Ендрју Винсент сматра државу као “најпроблематичнији појам у политици” и скреће пажњу на следеће чињенице. Прво, све идеје о држави током прошлог века своде се на пренаглашавање њеног значаја; друго, она је уздизана до светости или је; треће, потпуно погрешно схваћена.

Винсент сматра да је и даље код англосаксонских теоретичара присутна сумњичавост према држави и “мали степен самосвести о властитој државној традицији”. Енглески и амерички филозофи политике, још од четрдесетих година прошлог века, избегавају нормативну теорију и превасходну пажњу посвећују ужим питањима као што су анализа права и обавеза /облигација/ у политич-

кој заједници. С друге стране у Европи је перманентно присутна општа теоријска дискусија о држави и то готово два века, па ипак нема јасних одговора о повезаности немачких и европских интереса у држави и успона национализма и међународне агресије у прошлом веку. У ствари, Винсент сматра да би баш та дискусија, дискусија о држави, требало да помогне да се добију одговори на претходна два питања - повратак агресије и национализма.

Винсент подсећа да се данас тешко може замислити живот без државе, с тим сто државност не значи само империјум политичких институција. Због тога он упозорава “у игри“ мора бити целина оног што се може назвати “цивилитетом“ и њему подразумевајућом праксом, кодексима и ставовима о свему што је друштвено и грађанско. Баш из тог угла се види како држава није ствар. Она је “комплекс идеја и вредности од којих неке имају своје институционално остварење“.⁹⁾

Будући да је још од свог постанка представља средство једних за потчињавање других, државу, сматра Винсент, није могуће спознати само евиденцијом и описом конкретних инструмената којима се она служи, нити само по резултатима њеног делања. Све то је ли различито у различитим контекстима. Да би смо схватили државу потребно је разумети и идеје државе и њених задатака, које производе и стварају, како поседници државне моћи тако и критичари њихових идеолога. Јер, и саме “идеје често одређују и облик државе и наш став према њој.“¹⁰⁾

Посматрајући државу као средство моћи и владавине, Бензамин Констан, најистакнутији поборник либерализма, придаје држави атрибут строго специфичног средства. Разрађујући Локову идеју државе Констан своди појам средства искључиво на инструмент заштите права појединца. У том смислу он каже: “Али ће свим властима бити постављене чврсте границе, зато што су власти само средства, а очување и остварење права циљеви“.¹¹⁾ Наравно, реч је о правима појединца а не праву као таквом.

Имајући у виду све то отвара се на крају и питање јединствене употребе само термина држава, може ли употреба тог имена издржати критику у методолошком погледу, може ли одбранити сво-

9) Е. Винсент, *Природа државе, Хрестоматија*, “Филип Вишњић“ Београд, 1988, стр. 306.

10) Е. Винсент, *Природа државе*, *op. cit.*, стр. 308.

11) Цитирано према: Н. Смаилагић, *Хисторија политичких доктрина*, Напријед.

ју методолошко-теоријску употребљивост. Очито је да у историјском смислу није могуће идентификовати релативно јединствену емпиријску и мисаону садржину, структуру која би, под именом `држава` имала континуитет од грчког полиса преко средњевековне, па све до модерне државе. Немачки историчар Хаген Шулце у својој књизи “Држава и нација у европској историји”, анализирајући друштвене, економске, политичке, технолошке, демографске и друге процесе који су обликовали европску историју, од свих феномена, као два најзначајнија за нову историју, сматра појаву државе и нације, као и њихову улогу у тим процесима.

Своје истраживање Шулце почиње од почетка другог миленијума, анализирајући остатке римске културе, права и државности, који су дали неке основе за будући развој европског политичког простора, и из чијег су хришћанског завештања настале прве европске државе. Затим излаже три фазе кроз које су, у свом настајању, прошле модерне државе, фазу расцепканости и сваковрсне кризе крајем средњег века која је породила идеју државног разлога, фазу левијатана, односно апсолутистичке државе која је створила бирократију, јединствени државни простор и тиме поставила основе за савремени изглед Европе и, коначно, фазу правне и уставне државе која се породила из покушаја ограничења апсолутне власти у већ формираним и заокруженим политичким творевинама.¹²⁾

Данас се држава, у институционалном смислу, посматра и одређује посредством неколико уобичајених значења. Наш теоретичар Јован Ђорђевић их види овако: “Она /држава/ изражава најширу политичку организацију која постоји и признаје се као држава, а затим статус једног народа, политички карактер једне територије и популације и један самосталан субјект у међународним односима“.¹³⁾

За многе теоретичаре неспорно је да у савременим светским оквирима данас без сумње постоје разнолике структуре /природни и друштвени реалитети, политичке установе, правила и процедуре и кристализована стања моћи/ која се називају именом државе, али уз једну врло логичну примедбу. Њу изриче Винсент и, видели смо, она се састоји у разложном противстављању аргумента о евидентној егзистенцији неких врло снажних сличности као што су

12) Х. Шулце, *Држава и нација у европској историји*, “Филип Вишњић“, Београд, 2002, стр. 91-140.

13) Ј. Ђорђевић, *Политички систем*, Савремена администрација, Београд, 1980, стр. 51.

територија, правни систем, правосуђе, монопол на употребу силе и слично.¹⁴⁾

Питање распознатљиве емпирије која може бити подведена под појам државе сингуларним термином, Ерих Вајл разрешава следећим речима: “Све нације које играју неку улогу у политичком животу човечанства, у првом реду карактерише та сличност коју им даје једнакост метода рада и организације.”¹⁵⁾ Вајл говори о нацији имајући у виду да она, као друштвени подсистем, даје идентитет друштву-заједници то јест глобалном друштву. И, друго, Вајл у држави види једнакост метода рада силе, спољашње силе према јединки и групама.

Сличне генерализације препознајемо и код Слободана Јовановића у познатој социолошко-правној студији о држави. Он наглашава да “у свакој држави мора бити ова три елемента: људи, земљиште, и извесна власт која те људе држи заједно на том земљишту. “.. истовремено, минимум сваког од тих елемената, посебно не може се прецизирати“.¹⁶⁾ Уосталом, то се могло уочити и из претходног прегледа настанка државе.

Шулцеова анализа уверљивијим и богатијим аргументима доказује да је модерна држава настала код романских и германских народа Западне и Средње Европе, а што је својевремено, на основу логичких претпоставки тврдио и Слободан Јовановић. Отуда није случајно што и сама етимологија рећи које су употребљаване за означавање тог реалитета код тих народа говори о његовој природи. Ако се има у виду еволуција значењских слојева речи као што су: `Stato` - на латинском, `Etat` - на француском, `Stat` - на енглеском, `Staat` - на немачком, онда ћемо се морати упитати ста је овде заједничко са грчким полисом који се сматра првом државном заједницом. Сем територије, становништва, идеје грађанства, као и у представи о владавини закона“ иако је реч о различитим квалитетима, Винсент каже “могу се наћи неке формалне сличности модерне државе са полисом“.¹⁷⁾

Има нешто друго и много важније од формалног и стварног постојања сваког реалитета па и саме државе. Исто као што ни моћ државе и владе не почива у уставу, већ изван њега у друштву, ср-

14) Е. Винсент, *Природа државе*, Нолит, Београд, 1982. стр. 30.

15) Е. Вајл, *Политичка филозофија*, оп. cit., str. 205.

16) С. Јовановић, *О држави*, оп. cit., str. 40.

17) Е. Винсент, *Природа државе*, оп. cit., str. 306-308.

цима и тежњама народа и глави човека, друштвеној стварности, њеном стремљењу ка нечем, тако је и са државом. Реч је о оном што Х. Арент зове “светости утемељења“ заједнице /државе/ и “укорењености у тло“ код Римљана и Грка.¹⁸⁾

Познато је да су Грци у тренуцима опасности или енормног раста становништва били склони девизи .`Идите и оснивајте нови град, јер где год сте ви, ту ће бити полис“ дакле један начин уређења који обећава сигурност и преживљавање. Насупрот Грцима утемељењем политичког садржаја римске религије и традиције на миту о оснивању Рима, Латини су дали до знања да оснивање државе није тек нешто значајније уобичајено искуство већ јединствен и непоновљив догађај. Стога патриотска везаност за територију, територија није обичан привезак државе, већ емотивна, патриотска, везаност за територију и претке.

Као оснивач Рима - Цицерон је записао: “Не постоји ништа по чему је људска савршеност ближа божјем управљању него што је оснивање нове државе или очување већ основане“¹⁹⁾ Ваљда је и Хегел, инспириран том поруком, сматрао државу највећим достигнућем људског ума, а за националну државу, рекао да је достојна највећег поштовања.

Но данас већина аналитичара сматра да је потребно много маште да би се пронашле неке сличности полиса и модерне државе. Да би се у ствари, како каже Винсент, `полис изједначио са правом државом`. То важи и за средњовековну политичку организацију како показују и Шулцеова истраживања. Европски феудални систем је у својој раној фази тежио фрагментацији политичке организације масовном субегзистенцијом “безбројних удружења“ /Улман/ што су унутар социјалне хијерархије чиниле лабаву структуру уговорних и других узајамних обавеза. Истовремено на другој етапи свеколике доминације хришћанске власти / *Respublica Christiana* / и обичајног права, могуће је идентификовати неопходне чиниоце државе као што су јасно дефинисана територија, лојално становништво и световна законска власт. У таквим околностима Шулце показује како унитарни суверен и није могао постојати, па нема ни јасне представе о разлици друштва и државе. Тиме Шулце побија тезу да је суверена држава настала од 12 -13 века. Он доказује да се

18) Видети: Х. Арент, *О слободи и ауторитету*, Градска библиотека “Жарко Зрењанин“, Зрењанин, 1995, стр. 45-46.

19) Видети: Х. Арент, *О слободи и ауторитету*, Градска библиотека “Жарко Зрењанин“, Зрењанин, 1995, стр. 54.

тек од 15 века зачело оно што је препознатљиво у реалној политичкој расцепканости Европе као држава.

Иначе, Николо Макијавели је тај писац који је први унео реч *Стато* у теоријска разматрања политике и државе. Два момента су битна којим Макијавели користи ту реч. Прво, да би изразио стање или положај у средњовековном смислу, дакле један однос према другим политичким заједницама, чиниоцима и факторима, али и меру достигнућа према себи и својој историји, свом аутономном развоју, мера себе и према себи. Друго значење речи *stato* код Макијавелија је значење `структуре нове државе` односно јавне власти која делује одвојено и од владаоца и од оних над којима он влада и она је централно место институционализоване власти²⁰⁾

Било како било, Јовановићева објашњење како је управо могућност еластичне употребе једног термина на различите реалитете и врсте државног уређења допринела све чешћој употреби речи држава након 16. века делује посве прихватљиво “Све сто би се могло извести, било би може бити то, да држава представља нешто уређено, односно, организовано“.

ДЕФИНИЦИЈЕ МОДЕРНЕ ДРЖАВЕ

У теоријским расправама о модерној држави полазиште је Веберова дефиниција државе и политике током целог двадесетог века. Њен утицај препознајемо код Шулцеа, као и код Чарлса Тилија.

Кључно место којим, по нашем мишљењу, Вебер одређује природу савремене државе је у уводним ставовима из његовог предавања о “политици као позиву из 1918-1919. године. Коментаришући максималистички приступ појму политике, који обухвата све врсте самосталне управне делатности и у том маниру говори о “дисконтној политици“, “политици синдиката“, “школској политици“ све до политике неке мудре жене која тежи да управља својим мужем, Вебер каже да ће под овако схваћеним појмом подразумевати само “вођење или утицај на вођење неке политичке организације, а у нашем случају државе. Определујући се за социолошку дефиницију модерне државе, не са становишта изванредно разноликог садржаја њене делатности већ са њој својственог – специфичног средства, он уочава да се већ у његово време држава и сила налазе у необично тесној вези. Из тих разлога Вебер инсистира на

20) Е. Винсент, *Природа државе*, op. cit., str. 307-310.

следећој дефиницији државе: “У прошлости су најразличитије организације - почев са родовском заједницом – познавале примену физичке силе као сасвим нормално средство. Данас, међутим, морамо рећи, држава је она заједница која (успешно) претендује на то да унутар одређене територије `територија` спада у дефиницију – за себе резервише монопол легитимне примене физичке силе. Јер, за савремену епоху је специфично управо то да се свим другим организацијама и појединачним особама право на примену физичке силе приписује само у оној мери у којој држава ту примену силе са своје стране допушта : држава важи као једини извор `права` на примену силе.”²¹⁾ Дословно томе, политика ће за Вебера значити “тежњу ка учествовању у моћи или ка утицају на расподелу моћи, било између држава или између група људи у држави у којој живе“. Зато и видимо кад год било да помињемо неко унутрашње или спољнополитичко питање мислимо на “интерес за расподелу, одржање или померање односа моћи“. То значи да је сила, као средство ултима ратио политике или другим речима то нам говори да је доминација сама суштина политичког“.

Овде је интересантно показати да у истом том периоду, када Вебер формулише напред цитирану дефиницију државе, нас филозоф права Ђорђе Тасић, увиђа постојање три типичне дефиниције државе. По Тасићу “држава је `највиша организација свог доба`, друга : `држава је класна институција` и трећа : држава је сложена друштвена организација у којој је извршена диференцијација на оне који управљају и оне којима се управља“. Од ове три дефиниције Тасић је наклоњен трећој која инсистира на структурној разлици, која почива на владавинском односу између оних који управљају и оних којима се управља. Уз то , “правдајући државу“ издвајањем њених битних (сталних и општих) функција овај аутор истиче превасходно правну функцију као сталну функцију државе. “Право и држава су исто“ вели Ђорђе Тасић. Али, он ипак додаје “држава не може све, ни помоћу оруђа које само она има, помоћу права. За законе су потребни социјални услови... Она је једна страна социјалног живота, централизован социјалан живот. Она је друштво које је добило једну нарочиту форму и нарочита средства“ Дакле , “држава је ред“, односно , “спонтани ред по пристанку свију индивидуа“. У тренду свог времена, и утицаја марксизма, Тасић се одважује да нагласи, “да је и савремена држава “у својој

21) М. Вебер, “Политика као позив“, у Хрестоматији В. Глигоров, *Критика либерализма*, “Филип Вишњић“, Београд, 1988 стр. 56.

суштини класна“, а идеална држава ће бити “центар споразума“, односно, она држава у којој ће “сви бити истовремено власници и поданици.“²²⁾ Дакле, “не може бити државе без силе“ закључује Тасић. Данас слично пише и Ендрју Винсент о кључној формалној одлици државе коју сматра полазиштем или основом на којој се развија њено теоријско промишљање, мада формалне одлике државе не чине и суштину савремене државе. Отуда Винсент наглашава да за савремену државу “најбитнија одлика јесте идеја о држави као континуираној јавној власти, која је истовремено изнад владара и изнад његових поданика`. ` У том смислу он као чиниоце такве јавне власти помиње : територију над којом држава има јурисдикцију, становнике, грађане, те хегемонију (доминацију) над свим другим асоцијацијама и организацијама на датој територији, али уз напомену, да је таква премоћ правне нарави, што ће рећи правно ограничена“.²³⁾

У контексту бројних спорова између либерала и марксиста, либералне демократије, марксизма и модерних социолошких теорија, дефиниција државе “као безличног и привилегованог правног или уставног поретка који има моћ да управља одређеном територијом и да је контролише` дуго је била главни предмет спора и важила као застава либерала-слободара све док је нису оспорили марксиста“.²⁴⁾

Али треба истаћи да су прва оспоравања државне супрематије дали рани плуралисти, а највише већ помињани Харолд Ласки.²⁵⁾

Ласки, у свом делу “Политичка граматика“ говори да је “држава ма како величанствена и моћна, заправо само једно од многих удружења у друштву“.²⁶⁾ Ласки се ни у покушају личне и плуралистичке аутокритике, средином прошлог века, не одриче тог става. Он у издању поменуте књиге, из 1955 године каже: “Оно што је, како ја сада мислим, било добро у плуралистичкој доктрини јест то што је она схватила: 1. да чисто правна теорија државе никад не може бити основа одговарајуће филозофије државе; 2. да држава нема, у ствари, ништа више права на верност од било којег другог удружења на основи етичког права или политичке мудрости : 3.

22) Ђ. Тасић, *Проблем оправдања државе*, op. cit., str. 40-46.

23) Е. Винсент, *Природа државе*, op. cit. str. 313-315.

24) Видети о томе: Д. Хелд, *Погледи на модерну државу*, у Хрестоматији ; М. Дамјановић, 95. С. Ђорђевић, *Изазови модерној управи и управљању*, op cit. str. 327.

25) Harold Laski, *Политичка граматика*, “Геца Кон“, Бгд., 1928.

26) Harold Laski, *Политичка граматика*, “Геца Кон“, Бгд., 1928, стр 107.

да је њена сувереност, у ствари, појам моћи што је постала право-моћна употребом присиле, која је, сама по себи, морално неутрална. Друштво је као сложена целина плуралистичко. Сједињена моћ државе, коју зовемо суверенитет, то законско право, као што каже Бодин, да наређује свима, а да ни од кога не прима наређења, постало је монистичко.²⁷⁾

Ласки остаје и даље при тези да “плурализам није у довољној мери схватио природу државе као израза класних односа“ те се само “марксизмом могу објаснити појаве попут државе каква се појављује у фашистичким земљама“, додајући да ако је истина.. да је држава неизбежно инструмент оне класе која поседује производна средства, онда “сврха плурализма прелази у већу сврху“ ... “а циљ плуралиста мора бити бескласно друштво. У том случају нема места за њену врховну власт“.²⁸⁾

Нећемо се на овом месту задржавати на опширнијем опису ових полемика нити аутокритици и критици плуралиста, али констатоваћемо једино да је Ласки назирао тоталитарне последице захтева за сувереним, беспоговорним приматом и свеколиком доминацијом државних апарата над друштвом. Те слутње, као што знамо, потврдиле су се једнако и у бившим фашистичким и бившим социјалистичким земљама, овим другим нарочито у периоду кад се Ласки у добу старости окреће ка бескласном друштву.

Ласкијевој радикалној критици државе у капиталистичким демократијама може се приписати илузија о могућим цивилизацијски позитивним ефектима “разбијања класне структуре“. Међутим, будући да је испало како у и у Марксовој идеји диктатуре пролетеријата лежи зрневље тоталитарне праксе, Ласкију, као и Марксу, оправдано се замера на присуству једне компоненте утопизма, уз признање значаја критичког упозорења да држава једном својом страном, некад мање а некад више, доиста може да представља “извршни инструмент друштвене класе која поседује производна средства“.²⁹⁾

Зато уколико бисмо хтели да у кругу данашње либерално-демократске плуралистичке теорије издвојимо неко одређење које најбоље акцептира Веберово становиште о модерној државности, онда на овом месту вреди најпре поменути две дефиниције. Чини

27) Harold Laski, *Politička gramatika*, “Kultura“, Bgd., 1955. Reprint, str. 15.

28) Harold Laski, *Politička gramatika*, Култура, Београд, 1955, Репринт, стр. 19.

29) Harold Laski, *Politička gramatika*, Култура, Београд, 1955, Репринт, стр. 20.

нам се да оне на најбољи и најјезгровитији начин воде рачуна о стицају основних карактеристика /атрибута/ претходно евидентираних код Вебера, Тасића, Ласкија, Винсента, и С. Јовановића.

Такво једно становиште нуди нам Хелдова оцена да су пре свега у питању ..“националне државе, као политички апарати који се разликују и од владоца и од поданика и имају власт над ограниченом територијом, који почивају на монополу средстава принуде, и поседују легитимитет, уживајући бар минимум подршке или оданости својих грађана“.³⁰⁾

Друго одређење модерне државе је Тилијево. Томе одређењу инклинирају Линц и Степан, сматрајући га везаним за Веберова. Наиме, наглашавајући значај Веберове дефиниције која језгровито формулише најважније атрибуте државе у модерним друштвима, ови аутори указују на већу адекватност савременим реалностима Тилијевог одређења. За Тилија је “организација која контролише становништво насељено на одређеној територији држава добра у оној мери у којој се /1/ разликује од других организација које делују на тој територији. 2. испољава њена самосталност и /3/ њене поделе формално међусобно усклађују“.³¹⁾

У том смислу Линц и Степан сматрају да је Тилијева дефиниција методолошки продуктивнија због тога што непостојање организација са атрибутима модерне државе /као у Сомалији од 1992 -1994/ спречава демократску управу на читавој територији државе, иако не мора спречавати постојање области са одвојеном политичком влашћу. Веберова напомена у вези са потребом успешности власти на одређеној територији, као и Тилијев услов да држава буде самостална, онда треба да је јасно да су то веома велика и /верујемо, непремостива/ ограничења за демократију – изузев уколико се одређена територијална целина не призна као суверена држава.

Дакле, будући да сматрамо Хелдову и Тилијеву дефиницију државе за најактуелније и теоријски најоштрије слике њене природе, допунићемо их Хелдовим налазима чинилаца модерне државе.

Реч је о територијалности, контроли над средствима насиља, безличној структури власти. О легитимитету. А кад је реч о облицима модерне државе Хелд наводи четири основна облика то су: 1. Конституционализам, уставна држава; 2. Либерална држава; 3.

30) Д. Хелд, *Демократија и глобални поредак*, “Филип Вишњић“, Београд, 1997. стр. 65.

31) Х. Линц, А. Степан, *Демократска транзиција и консолидација*, “Филип Вишњић“, Београд, 1998. стр. 33.

Либерална /представничка/ демократија и 4. Једнопартијска политичка заједница.³²⁾

ЛИТЕРАТУРА

- Арент, Х. *О слободи и ауторитету*, Градска библиотека Жарко Зрењанин, Зрењанин, 1995.
- Арон, Р. *Демократија и тоталитизам*, ИК Зоран Стојановић, Нови Сад, 1997.
- Бибич, А. *Цивилно друштво и политичка држава*, Стварност, Загреб, 1990.
- Бобио, Н. *Либерализам и демократија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1998.
- Вајл, Х. *Политичка филозофија*, Нолит, Београд, 1982.
- Вебер, М. *Политика као позив, Хрестоматија*, Филип Вишњић, Београд, 1988.
- Винсент, Е. *Природа државе, Хрестоматија*, Филип Вишњић, Београд 1988.
- Ђорђевић, Ј. *Политички систем*, Савремена администрација, Београд, 1980.
- Јовановић, С. *Сабрана дела*, БИГЗ, Београд, 1990.
- Ласки, Х. *Политичка граматика*, Гоца Кон, Београд, 1928.
- Линц, Х. А. Степан, *Демократска транзиција и консолидација*, Филип Вишњић, Београд, 1998.
- Марјановић, Ј. *Политичке странке и модерна држава*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1988.
- Матић, М. *Либерализам, популизам и демократија*, Службени лист СРЈ и Институт за политичке студије, Београд, 2002.
- Мраговић, В. *Проблеми сувремене државе*, Напријед, Загреб, 1971.
- Нојман, Ф. *Демократска и ауторитарна држава*, Напријед, Загреб, 1974.
- Смаилагић, Н. *Хисторија политичких доктрина*, Напријед, Загреб, 1990.
- Тадић Љ. *Наука о политици*, БИГЗ, Београд, 1996.
- Тасић, Ђ. *Проблем оправдања државе, увод у правне науке*, Енциклопедија права, Службени лист СРЈ, Београд, 1995.
- Хелд, Д. *Демократија и глобални поредак*, Филип Вишњић, Београд, 1997.
- Hinsley, F.H. *Суверенитет*, Аугуст Цесарец, Загреб, 1992.
- Шулице, Х. *Држава и нација у европској историји*, Филип Вишњић, Београд, 2002.

32) Д. Хелд, *Демократија и глобални поредак*, "Филип Вишњић", Београд, 1997. стр. 65-69.

Иљаз Osmanlic STATE

Abstract

A state is a historical category which emerged at the definite point of human society and in that sense it is a historical human creation. The real meaning of state is that it is the most important political institution of human civilization. From its appearance until today its basic function has been to provide existence and progress of human society throughout protection of historically created social system and global direction of social processes. The basic instruments of a state government are law, ideology and monopoly of physical force. A state uses all of these instruments in order to provide existence not only of state but of society as well. It is said that the basic means of a state is its right of power monopoly which is only accessed by hierarchically arranged civilian and police authorities. The basic elements of the structure of any state are territory, residents and sovereign public government. Any state includes these three elements. Without any of these elements the state is considered incomplete.

Keywords: State, Civil society, Civil system, Territorial sovereignty, Pluralism, Political parties.